

Małgorzata Kunecka

Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie

Wszyscy byliśmy dziećmi. Sprawozdanie z realizacji wystawy *Dzieciństwo* prezentowanej w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie

Bycie dzieckiem to doświadczenie powszechne jak oddychanie – nie ma przecież na świecie człowieka, który nie zacząłby swojej wędrówki przez życie od dzieciństwa. Fakt, że wszyscy byliśmy dziećmi nie oznacza jednak wspólnoty doświadczeń.

Czynniki takie, jak czas i miejsce narodzin, status społeczny i sytuacja materialna rodziny oraz uwarunkowania zdrowotne sprawiają, że nie istnieje uniwersalne doświadczenie dzieciństwa, nawet w obrębie jednego pokolenia. Te zmienne, do których mogą dojść także doświadczenia niezwykle trudne, wręcz traumatyczne, jak dzieciństwo wojenne, sieroctwo, niepełnosprawność lub choroba członków rodziny czy samego dziecka sprawiają, że dzieciństwo (podobnie jak życie w ogóle) stanowi rodzaj mozaiki złożonej z wielu elementów, które za każdym razem układają się tworząc inny wzór.

Wystawa osadzona jest w szerokim kontekście etnografii dzieciństwa, stanowiąc jednocześnie antropologiczną refleksję nad zmianą, która dokonała się w tym obszarze w stosunkowo krótkim czasie – od końca XIX wieku do czasów współczesnych.

Aby ułatwić zwiedzającym poruszanie się po tym rozległym obszarze, pisząc wspólnie z Agnieszką Grabowską scenariusz wystawy powołałyśmy do życia sześcioro bohaterów – dzieci urodzonych równo co 30 lat

począwszy od roku 1890. Postaci te reprezentują biografie dość typowe dla swoich czasów i środowisk, z których się wywodzą, choć ze względu na nieskończoność możliwych scenariuszy dzieciństwa nie mogą pełnić funkcji przewodników totalnych.

Mimo to, śledząc losy Janka, Hani, Andrzeja, Magdy oraz Kuby i Julki nietrudno zauważyć, że pozycja dziecka w rodzinie i społeczeństwie w ciągu kilkunastu ostatnich dekad ulega przemianie tak radykalnej, jak nigdy wcześniej – dziecko zyskuje podmiotowość. Zmiany te można dostrzec, śledząc kolejne ważne obszary życia dzieci.

Najstarszym bohaterem wystawy jest urodzony w 1890 roku Janek, dziecko chłopskie z małej wsi na terenie zaboru rosyjskiego. To chłopiec, który nie chodzi do szkoły, gdyż po śmierci starszego rodzeństwa staje się ważnym ogniwem rodzinnego gospodarstwa i główną wyręką rodziców.

Młodsza o 30 lat Hania rodzi się w roku 1920. To dziewczynka z rodziny robotniczej, wychowująca się w Łodzi. Jako przedstawicielka pierwszego pokolenia urodzonego w wolnej Polsce ma możliwość ukończenia bezpłatnej szkoły powszechnej. Po stracie rodziców staje się wychowanką sierocińca.

Urodzony w połowie XX wieku Andrzej, syn pielęgniarki i urzędnika, wychowuje się w odbudowywanej z gruzów Warszawie. Jest przedstawicielem pokolenia powojennego wyżu demograficznego, tzw. *baby boomers* oraz pierwszym członkiem swojej rodziny, który rodzi się w mieście.

Magda, córka dwójki nauczycieli, przychodzi na świat w czasach późnego PRL-u, w roku 1980. Jej życie toczy się w przestrzeni typowego osiedla bloków z tego okresu. To przedstawicielka pokolenia, którego dzieciństwo przypada na czas graniczny: najpierw stanu wojennego, a następnie transformacji ustrojowej.

Bliźnięta Julka i Kuba rodzą się już w XXI wieku, dzięki metodzie zapłodnienia *in vitro*. Ich rodzice to przedstawiciele klasy średniej, którzy kupują na kredyt nowe mieszkanie na strzeżonym osiedlu. Bliźniaki wychowywane w erze Internetu korzystają z licznych zajęć pozalekcyjnych oraz przestrzeni, takich jak sale zabaw czy centra handlowe.

Dla nas jako autorek scenariusza niezwykle istotne było potraktowanie wszystkich „naszych dzieci” w jednakowy sposób. Dlatego o całej szóstce opowiadamy w czasie teraźniejszym, tak jakbyśmy zatrzymały każde z nich w kadrze, gdzieś około dziesiątego roku życia.

Scenografia wystawy została zaprojektowana w taki sposób, by można było zwiedzać ją na dwa sposoby: podążając po kolei za każdą z postaci

lub idąc tropem poszczególnych kategorii tematycznych, które dobrałyśmy tak, by jak najlepiej zilustrować zachodzące zmiany.

Nawigacja po składających się na wystawę wyspach może odbywać się analogicznie do popularnej gry „w statki”. Ścieżki poszczególnych bohaterów zostały oznaczone literami A, B, C, D i E, a ścieżki kategorii tematycznych cyframi od 1 do 5. Każda z wysp ma zatem swoje unikalne oznaczenie, złożone z jednej litery i jednej cyfry. I tak na przykład chcąc dowiedzieć się, jakie są obowiązki Janka, musimy kierować się na pole A3, na B4 dowiemy się co sprawia frajdę Hani, zaś na C5 jak wygląda autonomia w przypadku Andrzeja.

Il. 1. Wystawa *Dzieciństwo* w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie widok ogólny, fot. Przemysław Walczak.

Pierwszą kategorią jest **OBECNOŚĆ**. W tej strefie skupiamy się przede wszystkim na tym kiedy i w jaki sposób mały człowiek staje się obecny społecznie – zaczyna istnieć w świadomości swojej rodziny i otoczenia. Przyglądamy się tu również sposobom utrwalenia obecności dzieci w postaci pamiątek, a także temu jak zaznacza się ta obecność w dokumentach i rejestrach, a jak w przestrzeni domowej i społecznej. Tu poruszamy również bolesne tematy związane z nie-obecnością dzieci – przyglądamy się historii ich umieralności oraz problemowi bezpłodności.

Druga kategoria, TROSKA – to opowieść o tym, na ile sposobów można troszczyć się o dzieci oraz o tym, jak zmienia się pojmowanie tego, co jest dla nich dobre. W tej strefie prezentujemy też współczesne nabytki muzeum, które wpisują się w biopolitykę.

Kolejne dwie sfery życia określone jako POWINNOŚĆ i FRAJDA ilustrują wielość dziecięcych obowiązków i przyjemności w kolejnych pokoleniach. Tu zastanawiamy się między innymi nad tym, czy obowiązki są dzieciom potrzebne, co sprawia młodym ludziom radość i czemu służy zabawa. To także część wystawy, w której przyglądamy się promowanym w kolejnych pokoleniach postawom społecznym.

Ostatnia ścieżka tematyczna składająca się na wystawę to AUTONOMIA. Zadajemy tu sobie i zwiedzającym pytania o to, kiedy dziecko przestaje być dzieckiem, gdzie przebiega granica między dzieciństwem a dorosłością oraz co stanowi o niezależności młodego człowieka. Zastanawiamy się też nad tym czy autonomia ma w sobie więcej z wolności czy z odpowiedzialności i przywołujemy atrybuty autonomii charakterystyczne dla różnych czasów.

Salę wystawową wypełnia 25 jednakowo ważnych i jednocześnie niepowtarzalnych wysp. Każda z nich to opowieść o konkretnej sferze życia jednego (lub dwójki w przypadku bliźniąt) z bohaterów. Wśród eksponatów znajdują się zabytki z kolekcji PME oraz z innych placówek muzealnych, takich jak Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu, Muzeum Warszawy oraz jego oddział – Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leśniewskiej, Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi, Podlaskie Muzeum Kultury Ludowej w Wasilkowie, Muzeum Życia w PRL i Muzeum Książki Dziecięcej w Warszawie. Obok muzealiów prezentowane są przedmioty z prywatnych zbiorów – przede wszystkim pamiątki rodzinne (niekiedy bardzo osobiste, jak listy czy wydruk z ciążowego badania USG), którymi zechcieli podzielić się na potrzeby wystawy pracownicy Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie. Warto w tym miejscu podkreślić, że równie ważnymi eksponatami co przedmioty, są na tej wystawie fotografie i nagrania audio. Te ostatnie materiały udostępnione zwiedzającym w dziesięciu punktach wystawy mają szczególne znaczenie, ponieważ ukazują kontekst zjawisk, niemożliwy do przywołania wyłącznie poprzez przedmioty i obrazy.

Na szczególną uwagę zasługują materiały źródłowe pochodzące z Etnograficznego Archiwum im. Bronisławy Kopczyńskiej-Jaworskiej na Uniwersytecie Łódzkim oraz ze współczesnych badań prowadzonych

przez Interdyscyplinarny Zespół Badań nad Dzieciństwem Uniwersytetu Warszawskiego. Śledząc historię Janka warto wysłuchać nagrania przygotowanego na podstawie materiałów z kwerend, którymi podzieliła się z nami Joanna Kuciel-Frydryszak, autorka książki *Chłopki. Opowieść o naszych babkach*. Dzięki nagraniom dopuszczamy do głosu same dzieci – przedstawicielki i przedstawiciele różnych pokoleń.

Il. 2. Grafika towarzysząca wystawie. Autorzy: Kamila Schinwelska i Marcin Gwiazdowski.

Wszystkie teksty i nagrania zostały udostępnione w trzech wersjach językowych: polskiej, angielskiej i ukraińskiej. Ponadto, dbając o dostępność wystawy dla zwiedzających o różnych potrzebach, przygotowaliśmy materiały w polskim języku migowym i audiodeskrypcje.

Ekspozycję domyka impresja filmowa będąca dziełem naszych koleżanek i kolegów z Działu Komunikacji i Marketingu PME. Prezentowana jest w osobnej sali, gdzie można odpocząć przyglądając się kolażowi nagrań wideo dokumentujących czasy od międzywojnia do współczesności. Materiały filmowe pochodzą z Archiwum Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie oraz z archiwów rodzinnych pracowników muzeum.

Wystawa *Dzieciństwo* to refleksja dotycząca tego, kim było i kim jest obecnie dziecko oraz w jaki sposób zmiana jego statusu wpływa na różne sfery życia rodzinnego, społecznego, a nawet gospodarczego. Dziecko stając się podmiotem, równocześnie zaczęło być klientem, partnerem, a nawet kreatorem potrzeb dorosłych. To jego dobrostanem kierują się często

rodzice, wybierając mieszkanie, samochód czy sposób spędzania czasu wolnego. Coraz częściej zdarza się też, że potrzeby dziecka, choćby takie jak własny pokój, realizowane są kosztem potrzeb dorosłych. Czy zatem nadając podmiotowość dzieciom wylaliśmy z kąpielą rodziców? A może odwrotnie: troszcząc się o potrzeby i uczucia upodmiotowionego dziecka bardziej niż poprzednie pokolenia odebraliśmy najmłodszym autonomię?

Wystawa *Dzieciństwo* nie daje gotowych odpowiedzi. Jako kuratorki starałyśmy się przede wszystkim, by skłaniała do refleksji nie poddając jednoznacznej ocenie podejścia do dziecka w kolejnych pokoleniach.

Wystawę można oglądać do końca maja 2024 roku. Towarzyszy jej bogaty program edukacyjny przygotowany zarówno dla dzieci, jak i dla dorosłych. Na szczególną uwagę zasługuje cykl wykładów on-line zatytułowany *Dziecko, czyli kto?* prowadzonych przez specjalistki i specjalistów reprezentujących różne dziedziny nauki.

Bibliografia

Broda Anita, Grabowska Agnieszka, Kunecka Małgorzata [red.]

2021: *Dzieciństwo. Katalog zbiorów Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie*, Warszawa: Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie.

Deredas Anna, Sosnowska Joanna

2022: *Dzieciństwo w rodzinie robotniczej międzywojenne Łodzi. Perspektywa etnograficzno-pedagogiczna*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Golus Anna

2019: *Dzieciństwo w cieniu różgi. Historia i oblicza przemocy wobec dzieci*, Katowice: Wydawnictwo Helion.

Jakubiak Krzysztof, Nawrot-Borowska Monika

2021: *Dziecko i dzieciństwo na ziemiach polskich w źródłach narracyjnych i ikonograficznych z drugiej połowy XIX i początku XX wieku*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Kuciel-Frydryszak Joanna

2023: *Chłopki. Opowieść o naszych babkach*, Warszawa: Wydawnictwo Marginesy.

Landau-Czajka Anna

2002: *Co Alicja odkrywa po własnej stronie lustra. Życie codzienne, społeczeństwo, władza w podręcznikach dla dzieci najmłodszych 1785–2000*, Warszawa: Wydawnictwo NERITON Instytut Historii PAN.

Mędrzecki Włodzimierz

2002: *Młodzież wiejska na ziemiach Polski centralnej 1864–1939. Procesy socjalizacji*, Warszawa: Wydawnictwo DiG.

Radkowska-Walkowicz Magdalena, Reimann Maria

2018: *Dzieci i zdrowie. Wstęp do childhood studies*, Warszawa: Oficyna Naukowa.